

Háttér

(ÖNÉLETRAJZI RÉSZLET 26.)

146.

A Majestic nevű belgrádi mulató első emeleti páholyában időztünk Zoltánnal. Bácsikája a páholy mélyén ült, szigorú szemeit alig mozdította. Szíjra fűzött színházi távcsövet látogatott a nyakában, ezt időnként felemelte, belenézett, különféle irányokba fordult, de hamar visszasüppedt görnyedt tartásába. Olykor-olykor előhúzta zseb-óráját és hosszasan pislogott rá.

Hol nyíltan, hol óvakodva meg-megcsodáltam Zoltán alpakka-fényes öltözékű, daliás alakját, szép fejét, rendszerint megemelten tartott széles, erős állát.

Egyszer az ötlött eszembe, hogy jelen pillanatban, tehát az 1956-os esztendő novemberének első hajnalán, íme, testközelben és pertu barátságban létezek a feudális magyar arisztokrácia reprezentánsával. Tőle tudom, hogy ő még a biológiai feltételül hiteles, Árpádhoz köthető, ősi gyökerű főúri rassz része, és maga a főméltóságú asszony, Horthy Miklós kormányzó felesége tartotta keresztvíz alá 1933-ban, három esztendővel az én születésem után.

Bukfencet vetett bennem a habókos ötlet, mely szerint az ilyen mértékűen preferenciális helyzetem jócskán megemelheti az én szegényparaszti származásom reno-méját is – akár.

„Sőt, a felmenőimét is!” – villant bennem a kelekótya úrhatnáság.

Emlékeztem, hogy a Zoltán társaságában üldögélő idősebb úr az 1832-ben született Dóczy Gedeonnak, a debreceni leányiskola későbbeni, híres rektorának a le-származottjaként mutatta be önmagát az imént a körünkben.

Azzal triumfáltam akkor, hogy Ady Endre meg kisöccse volt analfabéta nagyapámnak, minthogy két évvel később született. Ráadásul abban is rokoníthatók, hogy mindketten zsonglórei lettek a saját szakmájuknak. Messzi földön híres volt nagyapám például arról, hogy búzakévék százaiból emeletes ház nagyságú asztagot rakott, s ahhoz a művelethez nem csupán rendkívüli fizikai erő, hanem szerkesztési fantázia és a vasvilla kezelésének magas kvalifikációja is szükségeltetett.

– Ne gondolja, hogy Ady Endre dolgozó ember volt – ingatta fejét az idős úr, akit úgy is bemutatott nekem Zoltán, mint az ő tanácsadóját, különleges ügyekben. – A vad zseniknek sejtelmük sincs arról, mi a verejtékkel végzett munka. Költő esetében persze a szellemi munka. Kis tünődés után hozzátette:– Merőben más a históriája a maga nagyapájának. Úgy értem: szimbolikusan összetettebb.

– Ha-ha! – nevetett fel Zoltán, és előbb a levegőbe boksolt, azután az asztal szé-lére csapott hevültségében. Kiborult a poharam, de Zoltán már bontotta is a harma-dik üveget, és lendülettel megtöltötte, s elem tolt. Öntött magának is. – Azt meséld el szimbolikus nagyatyádról, amikor a nyilas pártba akarták beagatolni a jelszó-val, hogy Aja-taja! – Színpadiasan rám emelte karját és jelezte, hogy álljak fel – Aja-

taja! Ne kímélj bennünket! Elő vele! Aja-taja! – ismételte olyan hangerővel, hogy a szomszéd páholyokból odanéztek.

Álszerénykedők módján, vonakodón viselkedtem.

(Majd rátérek, hogy miért nem voltam jobb kedvemben.)

Zoltánra próbáltam hárítani az előadás terhét, vagy örömét. Végül közösen terítettük a sztorit.

A Püspökladányban létesült nyilas párt egyik tagja, – véletlenül, – a miénkkel udvarlábás házban lakott. Olyan öreg volt, mint nagyapám. Gyerekkorukból ismerték egymást. Összevitakoztak néha, de sohasem a politika volt az ok. Miután azonban tanyát vert falunkban a nyilas mozgalom, és a szomszéd is arrafelé avizált, győzködni próbálta nagyapámat a nyilasok igazáról. Fő érve az volt, hogy a magyarok és a németek edestestvérek, amit leginkább az bizonyít, hogy azonos gyökerű a nyelvük.

Éppen kiűritette saját udvaruk hátuljában a tyúkok fészkeit, és tömve voltak a zsebei friss tojásokkal. Észrevette a kerítés túloldalán tevékenykedő nagyapámat, odalépett hozzá, és felmutatva egy tojást, így szólott:

„Na, komám, figyeljél csak! Itt ez az izé! Minek mondod ezt magyarul? Ugye, hogy úgy mondod: tojás. De ha kissé sietve mondod, akkor toja. Még gyorsabban: taja. És mit mond a tojásra a német? Annyit, hogy aeja, vagy ha sietős neki is, akkor csak: aja. Annyit mondasz hát, hogy aja-taja, és a büszke német faj, meg a büszke magyar faj menten felismeri egymásban a tejtestvért!”

Csakhogy a közelben voltunk Varga Gyuszi barátommal, és leszóltuk a magyarázatot.

Harmadik polgáriba jártunk, harmadik éve kötelező tantárgyunk volt a német nyelv, tehát meggyőző és megsemmisítő volt a fölényünk. Növelte hitelességünket, hogy naponta érintkeztünk német katonákkal, akikhez kijártunk az állomás teherpályaudvarára. Akkor, 1944-ben, akár hetekig rostokoltak ott, a rendezőben az orosz frontra menő, vagy onnan érkező vagon sorok. Roncsolt, meg vadonatúj tankokat, ágyúkat, mindenféle fegyvereket szállítottak, időnként sebesülteket is. Órákig serpertéltünk a tiltottnak mondott területen, és jó üzleteket kötöttünk. Pakli cigaretákat, fénylő töltényhüvelyeket, vagy készpénzt is adtak a katonák az általunk szállított tejért, gyümölcsért, tojásért!

„Amit maga magyarul tojásnak mond, azt úgy írja le a német, hogy e-i-e-r, és mindig úgy mondja ki, ahogy az anyjától tanulta, mert ott is van tájshólás, akárcsak nálunk – szögezte le Varga Gyuszi, majd hozzátette: –Semmi esetre sem állíthatunk olyasmit, hogy az aja és a taja egy és ugyanaz! Hamis magyarázat lenne, amit Hitler is elutasítana, ha meghallaná!”

Nagyapám a földre figyelve hallgatott. Keveset foglalkozott a világban zajló, napi eseményekkel. Ha kiszólt olykor a pipaszár mögül, többnyire azt ismételte, hogy úri politika karonfogva jár, meg: majd elintézik a fent valók.

Maradt mindvégig a maga valóságában.

A személyéhez kapcsolódó történet ellenben tetszést aratott.

Zoltán fülig húzott szájjal nevetett, és követelte, hogy a nyilas tojás-ügy mellé azonnal adjam elő azt is, amikor az oroszok bejövetelének napján, ezerkilencszáznegyvennégy októberének tizenkettedikén bezúgtuk Varga Gyuszi komámmal az elhagyott püspöki palota kapuját, azután tomboló rombolást végeztünk odabent is.

– Éljen a palota kifosztása! – zengte, majd azzal folytatta: – Közhírré tétetik, hogy komám és én feltártuk a püspökség sötét, meg édes titkait! Legfőként azonban történelmi igazságot tettünk, mert megtizedeltük a papi tizedet!

Az utolsó szavaknál a térdemre csapott.

– Viselkedjünk, kérem, viselkedjünk – szólott öcsikéjére a bácsi, és hálás voltam érte.

– Száz befőttet vertek falhoz! – védte magát a vádló.

– Rosszul emlékszik Zoltán! – fakadtam ki, az öreghez fordulva. – Egyébként sem püspöki rangja volt Püspökladányban a katolikus főpapnak, hanem csak kano-noki.

– Bezúgták a püspök kapuját, és berontottak a palotájába! – szónokolta változatlan hévvel Zoltán.

– Nyitva volt a kapu! – ismételtem.

Megint a bácsika felé fordultam, mintegy hozzá fellebbeztem.

Mindinkább sértett, ahogyan vigyorog, vagy fenyegető szemekkel rám mered az imént még elragadtatva csodált ifjú arisztokrata, és hadonászva, meg kacsintgatva biztat, hogy vágjak bele bátran az általa intonált, és szerinte saftosnak ígérkező, de nekem zsenánt mondókába.

Határozottan ellenemre volt, hogy templomot fosztogató, gyerekkori múltammal szórakoztassak idegen embereket.

A múltnak ez a kis darabja amúgy, csak annyi volt, hogy az orosz katonaság bejöttének első napján elindultunk Varga Gyuszi barátommal, hogy megnézzük: mi változott, és mi maradt változatlanul?

Az állomás közelében, egy lepergett levelű és töredezett ágazatú bukszus bokor alatt, – kezet láttunk. Csak csuklóig volt meg és látszott, hogy bal kéz. Karikagyűrű csillant az ujján.

Miképpen került a bokor alá? Merre lehet a gazdája? Spekuláltunk, hogy – talán – kézbe kellene vennünk a kezet, és közelebről megnéznünk a gyűrűt, de rögtön utána úgy vélekedett Gyuszi, hogy hullarablók lennénk, ha hozzápiszkálnánk.

Némi disputát involvált közöttünk, hogy mikortól hullarablás a hullarablás, és hamar véget vetve a vitának, elbizonytalanodva, és megszeppenve elhárítottunk a jelenségtől.

Erre-arra ödöngtünk, míg egyszer csak a parókia sarkig nyitott kapuja ásított ránk.

A főtéren állott az emeletes ház. Magas kőkerítésbe épített, sűrűn vasalt bejárati kapuja örökkön zárva volt az előző időkben.

Óvakodó ösztönünktől vezetve nem fölfelé indultunk a házban, hanem a szintén nyitott ajtajú pincebejáraton át lefelé tapogatóztunk, – és az éléskamrába, vagy affélebe jutottunk. Mindenesetre: temérdek befőttes üveg tárult elénk! Rövid szemle után felnyitotta Gyuszi az egyik barackbefőttes, megkóstolta és nekem is ízlett.

Ha már ilyen sok van, akkor nem egymásból ízlelgettünk, hanem külön-külön válogattunk magunknak a polcokról.

S az izgalom által gerjesztett izgalomban elejtettem egy üveget, amely talán Rómáig hangzó, panaszló csörömpöléssel hullott darabokra.

Megint Gyuszi találta fel hamarabb magát. Szerintem szándékosan ledobta saját üvegét, aminek süketre sikerült pukkanása – szinte – megnyugtató. Egy pillanatra úgy felbátorodtam, hogy tudatosan kiejtettem a kezemből egy újabb üveget. Utána viszont igyekeztem kifelé, mert ismeretlen forrású félelem űzött.

A napvilágra érve pedig az a korábban szintén soha nem tapasztalt óhajtásom támadt, hogy bárcsak gyóntató pap elé rogyanhatnék, és vallomást suttozhatnék mindarról, amit rejtett bűnömnek vélek.

Hálásan pillantottam a nagy épültre, amiért nem omlott rám, holott megérdemltem volna.

Első novelláim egyikében meg is írtam az esetet, el is küldtem az írást egyszerre két folyóiratnak, de tudomásom szerint egyikben sem jelent meg.

148.

A kanonok házában tett látogatásról csak annyit adtam elő a bácsinak, hogy amikor Varga Gyuszi barátommal a megújult világot felfedező bámészkodásra indultunk, nyitva találtuk a parókia kapuját. Nem voltunk templomosan vallásosak, de égett bennünk a kíváncsiság, hogy reformátusokként pillanthassunk be az előlünk mindaddig rejtett, katolikus titok-világba, amelyben a kanonok élt, és csak egy öregasszony járt hozzá a háztartási munkát elvégezni.

Olyan alkat lehetett a bácsika, akiben állandóan kész volt a készség, hogy meg tudjon felelni váratlan és bármiféle szellemi kihívásnak. Könnyed eleganciával, szinte tálcán szervírozta hebegésem rezüméjét:

– Summa summárum, nem annyira anyagi, mint inkább erkölcsi javak szerzése érdekében mentek a barátjával a parókiára.

Élénken bólogattam, és a félreértés forrásaként Zoltán lyukas memóriájára utaltam.

Ehhez meg azt a selymes fényű bölcselet mellékelte, hogy csak akkor idézhetünk fel helyesen valami eseményt, ha kellően eltávolodunk tőle mind térben, mind időben. Nagy a valószínűsége, hogy esetünkben ez még nem történhetett meg, ezért különbözik emlékezésünk a parókia ügyében.

– Éljen a parókia kifosztása! – rikoltott egy újabbat Zoltán. – Rómáig hatolt a törött üvegek csörömpölése! – Közben kapkodva, hadonászva töltögetett, és az asztalterítőre hullott kezéből a poharam, amely finom üveghangokat adott, akárha Zoltán szavait szándékolná illusztrálni. Felkapta és újra telitöltötte barátom a pezsgős

poharat, majd magasba emelve kiáltotta: – A felszentelt gyümölcsök maradványa még most is csorog lefelé a meggyalázott éléskamra falain!

Diadalmas nyerítéssel jutalmazta fényesnek vélt szavalatát és fenékgig üritette saját poharát, nagyon rövid tűnődés után pedig az enyémet is.

– Szép emlékem volt az a nap, sajnálom, hogy elveszi a hamvát Zoltán – nyafogtam a bácsikának.

Roszsallást kifejező arccal tekintett Zoltán italozó produkciójára, de rögtön, szinte azonos időben, megértővé változottan bólintott felém is, és már jött is a paszszentos replika, amely szerint sem édességben, sem keserőségben nincsen semmi, ami az eliramlott ifjúsághoz fogható!

Kisvártatva pedig hozzátette:

– Azt hiszem egyébként, nem is létezhet olyan jó emberi világ, amelyben a jónál is jobb minőségű az élet, hanem csak rosszabb. A világszerte Hallelujával üdvözölt magyar anarchiához hasonló események például egy éjszaka több kárt okozhatnak, mint háborúk okoznak évek alatt.

Az volt a gyanúm, hogy ezeket a gondolatokat már nem nekem szánja, hanem önmagát foglalkoztatta velük.

Élőbbnek tetszett, amit ezek után mondott:

– Sokan úgy vannak vele, hogy csak ráülni a sors hátára, és vigyen!

Felhő úszott át az arcán, amíg ismét Zoltánt nézte, majd miután elfordult, köhintett, csücsörített és tokát eresztett. Ezzel a komplett előkészülettel kormányozta figyelmét új irányba.

– Lám-lám: a hesitancy most is a balsiker előhírnöke – jelentette ki.

– Mire tetszik gondolni? – kérdeztem.

– A maga nagypapáját beszervezni akaró nyilasra, meg a maga nagypapájára is. Mindenre klappol a hesitancy, vagyis a tétovaság megbosszulja magát. Mindig a cselekvés idején kell cselekedni, mert különben késő. Élő példát is mondok. Ma tudtam meg, hogy e hó 12-én letartóztatták Farkas Mihály honvédelmi minisztert, szétzülött a hadsereg, ami virágjában kétszázezer fő volt, háromszorosa a háború után engedélyezettnek. Mostanra ugyan a felére csökkent, de így is megannyi célra jó lehetett volna, végül azonban semmire sem jó. Eldobálják fegyvereiket a katonák, a felkelők mellé állnak, vagy elszökődnek. Márpedig ismeretes az örökbecsű mondás, amely szerint a halott katona jobb, mint a szökött katona. Az új hatalmat védő, új fegyveres erőt kellene létrehozni, de késő. Mozdult volna a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, önkéntesek százai jelentkeztek aktív szolgálattételre, de őket meg Amerika vezetői intették csendre. Annyi maradt a felbuzdulásból, hogy pénzt gyűjtenek a pestiek megsegítésére. Állandósul a bellum omnium contra omnes. Mindenki támad mindenki ellen.

– Vannak ismerőseim a Bajtársi Szövetségben! – hadartam izgalommal.

Két héttel korábbi, Szófiába utazásom búcsúestje jutott eszembe, amidőn Tuli József kollegám társaságában emelgettük a poharakat a frissen megnyílt budapesti, Bajkál nevű mulatóban. Helyhiány okán szorultunk egy asztalhoz a Bajtársi Szövet-

ség két tagjával, akiknek egyikét – véletlenül – nagyon jól ismertem. A püspökladányi nagyvendéglős fia volt, és Dundi-ként becézte a falum. A háború utolsó éveiben önkéntes huszártiszt volt, és ismerősi köreinkből való úri fiúk ajánlották, hogy engem fogadjon fel csicskásnak. Tizennégy éves koromhoz illő lelkesedéssel trappoltam és raktam a bakokat a libalegelőn, ahol a lovát ugratta.

Tőlük tudtuk meg, ott a Bajkálban, hogy létezik egyáltalán ilyen szövetség. Meg is hökkentünk új tudásunk birtokában. A létező szocializmust erősen reformálni akarók voltunk ugyan, de nem együttműködve a Horthy-hadsereg retrográd maradványával.

A Dundi, (alias: Dr. Hegedűs János) társaságában érkezett férfiúról kiderült, hogy tábori lelkész volt „civilben”. Ahhoz képest fullánkos nyelven minősítette létező világunkat. Egy latinul fogalmazott mondatát utólag kiszótároztam, bemagoltam és most ingert éreztem, hogy a tanácsos úr elé rukkoljak vele.

– Ismerősöm a Bajtársi Szövetség egy budapesti tagja, akinek szentenciája máig fülemben cseng. Azt mondta: servi dominati sunt vobis. Vagyis...

Kész voltam a fordításra, de a bácsi megelőzött:

– Szolgák uralkodnak felettünk – bólintott. – Valóban találó. Illik a kommunista világokra. De mindegyike! Erre a Titóra is! Mert ez is csak egy kommunista! Egyebekben remek példánya a győztesek pöffeszkedésének. Általában pedig az a tipikus, hogy csupán más emberek és nem más erkölcsök jönnek egymásután. A magyar ügy sem fordulat, hanem logikus kifejlődés. Az úgynevezett szocialista ideológia erői soha nem győzték le a polgári ideológia erőit. Győzelmüket ugyan úton-útfélen demonstrálni akarták, csakhogy a nép egésze nem képes a színlelésre. A most világszerte hasra vágódó álmélkodás, az elképedés a hihetetlen csoda felett, szintén súlyosan hibás valóságértelmezés. Azt kellene látni, hogy Magyarország nem változott negyvenöt óta a kommunisták által reklámozott mértékben. Sőt, az ő reklámjuknál messze hatékonyabbak a nyugatról árasztott propaganda akciók. Gondolja meg, 1954 októbere óta léggömböket eregetnek Magyarország fölé, röpcédulák millióival. Nincs egzakt mérési mód a hatásukra, de énszerintem ott a lenyomatuk mindabban, ami most Pesten történik.

Legyintett, azután higgadtan folytatta.

– Voltak ebben az országban kérem anyagi érdekeltségeink, amelyektől rövid úton megfosztattunk. Azután minden úgy rögzült, és azóta mozdulatlan. Most, hogy moszkvai beintésre mindenfelé az enyhülést játsszák, megpróbálok itteni ügyeinkben igazságot keresni, hátha speciális, bolsevista törvényességi nyomvonalakon mozogva, el is érhetek valamit

A már ismert módon előhúzta zsebóráját, és hosszan a csillogó tárgyra figyelve tette előbbi szavaihoz, hogy éppen erről kellene tárgyalnia egy ügyvéddel, de már sokat késik az illető.

– Ide hívtál valakit? – kérdezte fennakadt szemmel Zoltán.

– A szerb ügyvédet – válaszolt a bácsi. –Elfoglalt ember a kollega, és csak ez a módja kínálkozott a mai találkozásunknak.

– Nem örülök neki – kelleetlenkedett Zoltán. Fenékgig ürítette, majd megint rögtön újratöltötte poharát.

A bácsi úgy viselkedett, mint aki nagyon meglepőnek találja, hogy pezsgős poharat lát öcsikéje kezében, de aztán elfordult, helyére dugta zsebóráját, végül rám kapta tekintetét.

– Meg tudná nekem fejteni, mit kell érteni pitymallaton? Zoltán öcsém szerint maga járatos a népi-paraszti szólásokban. Amint hallhatta, várok ide valakit, aki azt ígérte, pitymallatkor érkezik.

Kapásból feleltem.

– Akkor pitymallik, amikor ébrednek a Nap. Ez azonban a Föld minden pontján más-más időben történik..

– Mond le az ügyvédet! – dörmögött Zoltán. – Telefonálj neki, hogy nem vagy itt.

– Nem tehetem. Először is, nem tudom, ő hol van most. Azon kívül feltétlenül túl akarok lenni rajta. Holnap utazáshoz kell készülődniünk, meg egyebek. Te is tudod, mi minden vár még ránk. Nem tehetek azok módján, akik csak ráfekszenek a sors hátára és vigyen!

Szeméhez emelte látcsövét és az volt a határozott meggyőződés, hogy Zoltánra, majd én rám irányította.

Ha így volt is, csak pillanatig tartott a játékos mozdulatsor. Kiakasztotta nyakából, ölébe hullajtotta mutatós kis eszközét, és ezt követően valóban ismét rám nézett. Nem volt sem kutató, sem szigorú, sem feddő a nézés, hanem szimpla nézés volt, olyan üres, amilyen az érdek nélkül nézelődők nézése.

Mégis az volt a benyomásom, hogy kutatni próbál az arcomban. Ez eszembe juttatta Zoltán egy korábbi megjegyzését, amely szerint ez a bácsi arra is képes, hogy kanadai vízumot szerezzen számomra, akár egyetlen nap alatt, mert ehhez is megvan a szükséges eszköztára.

Közömbösen érintett ez a tájékoztatás, akkor nem is gondoltam vele többet, de most eszembe jutott, éspedig azzal a megmosolyogtató ötlettel kiegészülve, hogy úgy vesz rólam méretet a bácsi, akár a kommunista káderesek szokták. Bizonyára hiteles jellemzést kell adnia rólam, ha kanadai jogosítványt próbál szerezni számomra.

149.

– Sajnálom, hogy nem tudod lemondani az ügyvédet – mormogta Zoltán.

Görnyedten ült.

Lebiggyedt az ajka, akár egy durcás gyereké.

Árvának látszott.

Ismertem ezt az arcát, és leginkább ez ébresztett bennem alkalmi empátiát.

Tudott szeszélyes, kellemetlen, bosszantó lenni, de hébe-hóba olyan gyermeki magány rítt le róla, ami feltétlen együttérzésre sarkallt.

Erősebb testalkatú volt nálam, de a Móricz körtéri talponállóban, és hasonló, általunk látogatott helyeken közös tudássá lett a törzsbeliek övezetében, hogy Zoltán a védelmem alatt áll.

Ez a tény olyankor nyert értelmet, amikor sérelem érte a jelenlévők valamelyike részéről, és erre reagálnia kellett volna. Ilyen típusú sértés lehetett, ha arról érdeklődtek nála, hogy az elmúlt hetekben azért nem volt-e látható köreinkben, mert megint dutyiban, kóterben, ergasztulumban, azaz, régi rómaiak által így nevezett dologházban töltötte idejét?

Többnyire vállat vont, mosolygott, és válasz nélkül elfordult.

Valaki egyszer azt kérdezte: „Aztán volt-e hereverés is az elvonóban, szépfiú?”

Ez a kérdező gyors pofont kapott, és csak azért egyet, mert rögtön leállítottam Zoltánt.

Nem tudta az illető, hogy diadalmas férfiúi mivoltát kérdőjelezte meg a sértettnek.

Közbelépésem nélkül továbbiakat kaphatott volna.

Utólag megnéztem a védelmembe vett illetőt, aki vállasabb, és magasabb volt nálam, de láthatóan problémátlanul elismerte, hogy nekem köszönheti menekülését a további veréstől.

Elemista koromat idézte ez a momentum, amikor valami hasonló történt.

Az iskolai tanulóévek elején mindig előálltak hősködő, kötekedő, erőt fitogtató gyerkőcök, és keresték a módját, hogy bizonygathassák erejüket, felállítsák az aktuális erőssorrendet. Velem is mérkőzni akart egy nagylegény, de mielőtt egymásnak estünk volna, megálljt kiáltottam, és utasítottam, hogy előbb azt a gyereket birkózza le, akire rámutattam.

Míntha szuggeráltam volna, meglepődött az ellenem támadó Góliát, és annak a gyerekeknek rontott, akit kijelöltem számára, magam helyett. Le is győzte, sőt, mindenkit legyőzött, amiért meg is dicsértem, és azt mondtam, hogy a továbbiakban senkitől ne féljen, csak éntőlem, és verjen meg mindenkit, aki nekem támad.

Szóval testőrömmé idomítottam.

És működött a rejtélyes kapcsolat.

Mosolyogtat, valahányszor rá gondolok, mert óhatatlanul magyarázatot próbálok rá találni. Nem jutott jobb eszembe, mint az, hogy van bennem, vagy akkoriban volt bennem, és kisugárzott belőlem valami fluidum-féle.

Ami talán mostanság is van, csak nem élek vele, vagy nem tudok róla.

Erre meg – ugye – kár több szót vesztegetni.

Legfeljebb azt érdemes még a dologhoz biggyeszteni, hogy esetleg ijedtemben kiáltottam bátorra magamat! Ennek a lehetőségét mesékben és pszichológiai töprengésekben is föllehetjük, legalábbis tűnődésre alkalmas témaként kínálják.

Az ellenben bizonyossággá lett felnőtt koromra, hogy szerényen számlálható érényeim között van a megbocsátás készsége, és ezzel a képességgel sok tiszta örömet szerezhettem sokaknak, meg önnön magamnak egyaránt.

Zoltánhoz való kapcsolódásom is ez által volt determinált.

Beszélgetéseink többnyire úgy zajlottak a kedvelt, meg alkalmi bormérésekben, hogy Zoltán engem hallgatott, vagy kérdezett. Ritkábban előadott valamit, esetleg halk szavakkal válaszolgatott a sorsát firtató kérdéseimre.

Leginkább fél lábon álltunk. Én – szokásom szerint – a pultra könyököltem, és mintákat rajzoltam egyik ujjammal a kilöttyent italok elegyének mocskában. Másik kezemmel Zoltán inggombját babráltam, és halkán, szinte szótagolva magyaráztam, hogy mekkora harcot vívtam én hajdan például egy Pinczési Pál nevű vérbolsi ellenében. „Az a fajta, akiben szüntelenül megfogán, fejlődik, vajúdik, fiadzik valami mérgező eszme, amelynek levegőjéből egyetlen slukk elég ahhoz, hogy falnak menj tőle. Ennekem különben se jöjjön senki az ő magánmarxizmusával. Megvallom neked, hogy akkor még én is marxista voltam, és mindenki másnál őszintébben. Úgy, hogy akkor engem nem lehetett áttekeresni. Akkor hasonlottam meg a marxista párttal, amikor szétdúlták a népi kollégiumi mozgalmat, amiről majd bővebben is beszélek neked”.

Gallérom mellé döntöttem a maradvány szódás bort, gyűrött papírpénzt markoltam elő a zsebemből, nyújtottam Zoltánnak, és indítottam újabb rundóért.

Miután meghozta az italt, folytattuk a beszélgetést, olykor a szó szoros értelmében a végelgyengülésig. Megannyiszor kimosódott az emlékezetemből, hogy miképpen váltunk el a legutóbbi alkalommal.

Kívülről tudtam József Attila Fiala életek indulója című versét, amelyet minden este szavalgattunk a népi kollégiumban, és annyiszor elmondtam Zoltánnak, hogy ő is megtanulta, noha leírva soha nem látta.

Közéleti-politikai nyüzsgésem kezdeti idejéből számos olyan apró, színes emlékem bukkant elő társalgásaink során, amelyek engem is szórakoztattak, és Zoltán is ámuldozott, mert számára ismeretlen mesevilág tárult fel, amit itt-ott még színezgettem és bővítettem is.

Beavattam például a Nemzeti Parasztpárton belüli tevékenységembe. Eleinte csak a falumban, Püspökladányban, Dorogi tanító úr famulusaként lelkesedtem. Azután Debrecenben, a népi kollégiumi mozgalmon belül egyszerre lelkesedtünk a kommunista pártért, meg a parasztpártért, és ha kellett plakátokat ragasztottunk, népgyűléseken kulturális műsorokat adtunk, énekeltünk, táncoltunk, verseket mondtunk mind a két pártot fényezve. Mindezekért a pártoktól ilyen-olyan támogatást kaptunk, a műsorainkért pedig helyben fizettek a parasztok, élelmiszerrel.

Amikor felsóhajtott és azt kérdezte Zoltán, hogy most miért nem ilyen a világ, akkor azzal feleltem, hogy a jelen csupán kilátás egy vakablakon. Most csak folytonosság zajlik, a haladással szemben.

Aztán vállat vontam, és kijelentettem, hogy nem is kell semerre se haladni, hanem a mérsékletet kell támogatni.

Ilyen alkalmi okoskodásaim többnyire komorságba torkollottak, ezért vidámításként előadtam például, hogy első pártfegyelmi büntetésemet azért kaptam, mert a debreceni Aranybika presszójában egy asztalnál kávéztam Pálffy Jóskával, a kisgazda újság tulajdonosának a fiával, akit pedig „drótvágónak” nevezünk bizonyos körök-

ben, mert az volt a feltevés róla, hogy elvágja a mikrofon zsinórját, amikor Szabó István, a kommunisták megyei vezetője szónokol a Bika erkélyéről.

Dicsekedtem, hogy személyesen ismerem Veres Pétert, a nagy író, aki egy időben a kormány tagja is volt. Jelen voltam a társaságában, amikor összeveszett Kondor Bélával, a debreceni egyetem filozófia professzorával. A parasztpárt országgyűlési képviselőjeként szónokolt a professzor, és azt állította, hogy amit a hernyó a világ végének tekint, az a pillangó életének a kezdete. A jelenre vonatkoztatva ezt nem oda illőnek találta Péter bácsi. Még nagyobb haragra gerjedt, amikor azt állította a tudós képviselő, hogy valódi haladás érdekében véleménydiktatúra kell sajtószabadság helyett!

Ezt Zoltán sem értette, meg én sem, de emlékeztem rá, hogy a vitán jelenlévők közül azzal mentette valaki a professzort, hogy ital hatása alatt állt.

Vigyorogtunk, és mi is kortyoltunk.

Egyszerűbb történetként adtam elő, hogy miképpen tettünk történelmi igazságot Varga Gyuzsi barátommal a feudalizmus idejéből származó papi tized ügyében, az oroszok bejövetele napján.

Iménti, hancúrozó hangoskodása szerint – máig emlékezik rá!

Kitalált, meg igaz történeteket adtam elő neki azokból az időkből, amikor különféle szakmákkal ismerkedve inaskodtam, noha inkább iskolában szerettem volna tovább tanulni. Ez azonban csak akkor következett el, amikor sikerült bejutnom a népi kollégiumba.

Összeismerkedésünk idején egyébként, 1953-ban, katonatiszt voltam, főhadnagyi rangban. A bevonulásom utáni harmadik esztendő t szolgáltam. Első perctől kezdve a Néphadsereg című központi katonai újságnál dolgoztam. A jelzett időben a külpolitikai rovatot vezettem.

Nagyon gyorsan, két bő esztendő alatt emelkedtem ilyen magasra, de a Zolival közös ödöngés idején már minden visszájára fordult. Éppen haldoklott bennem az a feltétlen odaadás, aminek addigi előmeneteletem köszönhettem. Meghasonlottam a munkámmal, a feljebbvalóimmal és beosztottaimmal, és rövid úton elváltam a feleségemtől, akivel, három hónappal korábban kötöttünk meg gondolatlan házasságot.

A válás napjának estéjén beállottam a Móricz körtéri borozóba, és attól kezdve majdnem minden estén ott gyilkoltam a pénzemet, az időmet és az egészségemet.

Egyenruhában mentem be és szórtam a pénzt. Egy alkalommal elvitt a VÁP, azaz a városparancsnokság, amit további szankciók követtek a szerkesztőségben.

Csak megrándítottam a vállam. Cinikus reménykedéssel vártam a marxi törvény beteljesülését, amikor a mennyiség majd átcsap minőségbe: úgy megsokasodnak vétkeim, hogy kiteszik a szűrőmet katonáéktól.

Számítási hibám volt, hogy a hadseregben sok tiszt ivott rajtam kívül. És a mundér becsületének védelme okán inkább szemet hunytak, vagy asztal alatt bokán rúgták a vétkest a felsőbbbségek, de óvakodtak a tiszték, pláne – mint esetemben – a politikai tiszték méltatlan viselkedését szellőztetni.

Azt az axiómát fogalmaztam akkoriban magamnak és Zoltánnak, hogy sokkal kevesebb erőfeszítésembe került annak idején a felkapaszkodás, mint most, a lefelé csúszás.

Abban az időben hozott össze a véletlen hajdanvolt elemi iskolai társammal, Szilárd Zoltánnal is.

Ő akkor már nemzetközi hírű gyorsúszó, az 1946-os londoni olimpián előkelő helyezést ért el versenyző volt. Később az növelte hírnevét, hogy bravúros módon, a Dunán átúszva szökött Ausztriába, fegyveres határőrök elől menekülve.

Jelenleg még híresebb, mert Bécsben él, és rádióból, újságokból tudhatóan Budapesten is járt az elmúlt, forró napokban, és beszámolókat szállított a világnak.

Azon, a fentebb jelzett, budapesti találkozónkon örültünk egymásnak, és lelkesen beavatott abba az akkor még csak elméletileg létező tervébe, hogy átúszik a Dunán, úgy szökik Nyugatra.

De előbb úszót nevel az ifjabb Zoltánból, akivel valamilyen fokon rokonságban állott.

Ifjabb Zoltán azonban ritkábban találkozott idősebb druszájával, mint velem.

Jobban illeszkedtek programjaink.

Uszodai edzés helyett vonzóbbnak találta Zoltán, hogy inkább velem találkozzék a Móricz körtéri talponállóban, ahol ivászáttal és beszélgetéssel fogyasztottuk az időt.

Hozzávetőleg fél esztendeig randevúztunk, addig vágtuk a centit, amíg sikerült kiverekedni magamat a hadseregből, és pompás munkahelyet szerezhettem a Szabad Földnél.

Azt követően megritkultak, majd el is maradtak együttléteink, és most láttuk újra egymást itt, Belgrádban, 1956 novemberének végén.

A hajdani, szoros és gyakori együttlétünk idején megviláglott előttem, hogy ő főnemesi származék, a magyar kormányzó felesége tartotta keresztvíz alá, és természetesen fényes gyerekkora volt.

A későbbiek nem alakultak jól. A front elől menekülve Németországba került, ahonnan 1948-ban tért haza, néhány közeli hozzátartozójával. Egy évig egyetemi hallgató volt német–angol szakon. Újabb egy évig színházi tologatóként munkálkodott, ahogyan ő nevezte elfoglaltságát, majd 1950-ben kitelepítették. A Nagy Imre program részeként szabadult, és ismét egyetemi hallgató lett a Római Katolikus Hit tudományi Akadémián, orvosi szakon.

Ezúttal is csak egy évig volt egyetemi polgár, de azért a Móricz körtéren, meg főként a láthatatlanná táguló, távolabbi női világban ő lett a „kis doki”, a jóképű, pompás testalkatú kis herceg, vagy kis gróf.

Fürdették, öltöztették, etették a boldog asszonyok, lányok, de állandó lakhelye mindenki számára ismeretlen volt.

Kíváncsivá tett Zoltán az ő főúri múltjával, de nem csupán faggattam, hanem bőven tájékoztattam saját múltamról is. Ámuldozott, amikor megmagyaráztam neki, hogy azért telepítették ki, mert osztályidegen, és természetes, ha énnekem jobban kedvez a rendszer, mint őneki. Gondoljon bele, hogy én még csak néhány éve élvez-

hetem a társadalmi kivételezettséget, de az ő nemesi osztályának tagjai évszázadokon át nemcsak élvezték a jó életet, de nyomorúságot rendeltek az alul élőknek, mindegyiknek az olyanoknak, mint az én nagyapám.

Mindezek ellenére úgy vagyunk a dologgal manapság, hogy aki elég művelt és eléggé értelmes, az akármilyen társadalmi osztályba született bele, előbb-utóbb a szocializmushoz húz.

Nem sokkal ez után a meggyőző beszélgetés után bejelentette Zoltán, hogy gondolkodott a dologról, és máától kezdve ő is barátja lett az én szocializmusomnak.

Azt feleltem, hogy ez azért lehetséges, mert én is értelmes vagyok, és megértem, átérzem az osztályellenség kínjait. Sőt, a magyar történelem korábbi idejében élő, de a közjót is szolgáló grófokat, és minden másféle gazdagokat is megsüvegelem, mert ők tiszta hajtásai a magyar törzsnak.

150.

– Mondja csak, fiatalember, lát maga shrimpet ott, az asztalon? – szól rám a bácsi.

A kis asztal szélén könyököltem, és tagadóan ingattam a fejemet.

– Nem ismerem azt, amit keresni tetszik – vallottam az igazat.

Lendülettel az asztalhoz jött, némi szemlélődés után három ujja közé csipentett valami falatot a teríték egyik tányérkájáról. Lassan vitte a szájához, és gyorsan bekapta. Csámcsogva rágcsálta, és miközben visszasétált a helyére, oktató modorban tájékoztatót:

– Ez, kérem a shrimp. Voltaképpen apró tengeri rák. Felséges az íze, és pusztultában is titokzatos erővel hat vissza, az élő világra. Képzelden el uram egy tutajt, zúgó vizek hátán! Ez a rákocska – mutatott egyik oldalon kipúposodott orcájára –, az a tutaj, amelyen biztonsággal áthajózhatnak a részek az alkohalmámor dühöngő és gyakran zavaros zuhatagain! Ajánlom tehát figyelmükbe.

– Ne prédikáljon! – vágott közbe nyersen Zoltán.

– Nem szeretem, ha iszol! – pattant a bácsi is.

– Mondja ezt az, aki hároméves kora óta vedeli a sört!

– Nem szeretem, ha az én társaságomban iszol!

– Társaságot mindenki választhat magának! – Hosszú, kifeszült csend után ismét Zoltán szól. Gúnyos volt a mosolya, és továbbra is pimasz a szövege. – Mondjon még valamit. Úgy érzem, van még mondanivalója. Ezt súgja az eszem.

A bácsi alig hallhatóan felelt:

– Az ész az érdek ügynöke. Maga pedig nem ismeri az érdekeit. Kevés hozzá az esze.

– Úgy érzem, hogy bácsikám nem képes megérteni engem. Avagy nem akarja.

– Érzésekhez nem szükséges megértés. Ne is erőltesd.

– Akkor csak elképzelem, amit mondtam.

– Az a baj, hogy neked a képzelethez is csonka az eszed. Márpedig egyetlen, normálisan gondolkodó ember sem boldogulhat képzelőerő nélkül!

– Mindenki úgy él, ahogy tud. – Tűnődni látszott egy pillanatig, azután visszatért pimasz modorához. – Még mondjon valamit.

– Mért kellene beszélünk is? – rándította meg a vállát most már nem leplezhető hevülettel, a bácsi. – Nem elég, ha együtt hallgatunk? Tartalmas unatkozáshoz egyébként a hallgatás a leginkább adekvát beszéd.

Szélesen vigyorgott Zoltán, az asztalra csapott, és felkiáltott:

– Hát maga megint eltalálta szarva közt a csöcsit!

Riadtan forgattam a fejem, és udvarias meghajlás, valamint mosoly kíséretében kijavítottam a hibás népieskedést:

– A megfelelő kifejezés: „tőgyit”.

Figyelmen kívül hagyta Zoltán, és hol rám, hol a bácsira röptette szemeit. Az arca komoly volt.

– Én meg úgy gondolom, hogy a hallgatásnál mégis jobb a beszélgetés, pláne, ha a zsarnokság rejtelmeiről rántjuk le a leplet általa. Vajon tudjuk-e: milyen volt például egy igazi vérbolsi? Überhaupt! Van közöttünk, aki hitelesen tudja, és kérésünkre készséggel ismerteti! Halljuk, ki volt Pinczési Pál! – emelte fel a kezét és a hangját, és hátba ütött.

Körbe röptettem a szemem, attól a rémületes gyanútól megrettenve, hátha itt van valahol Pinczési Pál, aki meghallván hangosan mondott nevét, hozzám lép – és mi történhet azt követően?

Ahogy én itt vagyok, itt lehet ő is.

Bennem lapult még az iménti aggodalom, ami abból keletkezett, hogy kényszerű tanúja lettem egy heves összecsapásnak olyan két ember között, akik mindenikétől valamilyen homályos értelmű függőségben vagyok. Egyaránt hasznom, vagy károm lehet belőlük, ha nem jól ítélek arról, hogy melyikük mellé cövekeljek nyíltan?

Lehet, hogy nem kellett volna elfogadnom ezt a ma esti meghívást?

Idegcsillapító, ugyanakkor megnyugtató, sőt, biztató bogárként zümmögött most a fülemben, hogy Zoltán szerint én is mehetek Kanadába, esetleg.

Mért beszélt volna erről a levegőbe?

Na, de akarok én menni?

Életemben először fogalmazódik bennem ez a kérdés.

Ha nem akarok is, talán érdeklődésben áll, hogy menjek.

Sok most Belgrádban a magyar, mert ilyen-olyan okból jönnek otthonról. Jönnek jobb megélhetést keresni, más eszmét keresni. És bizonyára jönnek, akik nem akarnak jönni, de kényszerülnek, mert kergetik őket. S a reménytelen, vagy kockázatosnak tetsző szembenállás helyett inkább a menekvést választják.

Magyarországon most üldözik a kommunistákat, és Pinczési soha nem tagadta meg marxista elkötelezettségét, inkább fennen hirdette.

Ismertem erről az oldaláról.

Persze, távolról sem volt olyan sötét alak, amilyennek handabandázó kedvemben lefestettem Zoltánnak hajdanán.

Sőt! Művelt, és szorgalmasan dolgozó ember volt. Valamilyen doktorátussal is rendelkezett, miközben én még érettségi bizonyítványt is csak évtized múltán szereztem, protekcióval.

Amint lezajlott a kommunista, illetve szociáldemokrata pártok egyesülése, megszűnt a korábban önálló debreceni szociáldemokrata újság és annak a volt főszerkesztője, Pinczési Pál kapta meg nálunk, az eredendően kommunista újságnál – ugyanazt a pozíciót.

Radó Györgyöt, illetve Vajda Mártont váltotta, akikről máig jó emlékeket őrzök. Az új főszerkesztővel viszont nem alakult jól a kapcsolatomban.

Amiképpen barátságok tudnak úgyszólván észrevétlenül is szövődni, valószínűleg hasonló, titokzatos módon jönnek létre személyi ellenérzések.

Nem tudom, és nem is firtattam soha, hogy mi okozta Pinczési ellenérzéseit velem szemben. Magam részéről azt ítéltam az ő óriási hibájának, hogy úton-útfélen a marxista elvi szilárdság mindenhatóságát hangoztatta, és ezt a szilárdságot persze önmagában találta meg, elsősorban.

Meg is formáltam róla azt a nem túlságosan szellemes jelzöt, hogy ő egy vérbolsi, és úgy vezettem elő neki, mint a háta mögött született közvéleményt.

Ennek a hallatán felfújta magát, és rikácsolni kezdett.

„Az, hogy te szerinted én ki vagyok, mi vagyok, az kizárólag attól függ, hogy te kinek-minek akarsz látni, és milyennek akarsz láttatni engem, a te romlott fantáziáddal!”

Sértett a hangja, de fékeztem magamat. Arról prézsumáltam neki, hogy félreért, ha azt hiszi, meg akarom őt változtatni. Rám ugyanis az a jellemző, hogy az egész világot meg akarom hagyni a maga valóságában. Semmiképpen sem akarom saját képemre formálni. Külön-külön mindent és mindenkit meghagyok abban a valóságában, amiben a leghitelesebben azonos lehet önmagával. Csak azt kérem cserében, hogy engem is hagyjanak békén.

Az is lehet, hogy ilyen beszélgetés nem zajlott közöttünk, hanem csak utólag applikáltam a Zoltánnak előadott szövegembe, de annyira tetszett, hogy magam is elhittem.

Abban az esztendőben, ezerkilencszázötvenben lettem húszéves. Annak az évnek októberében kaptam kézhez sorkatonai behívómat, ami Pestre szólított, az akkoriban szerveződő központi katonai újság, a Néphadsereg állományába.

Rendesen elköszöntem a debreceni szerkesztőségtől, Pinczési Páltól is, és azóta nem találkoztam vele.

Most, hogy Zoltán szóba hozta, bocsánatot kértem tőle gondolatban, és nagyon szégyelltem egykori ál-kocsmahős pózaimat.

Nem szabadulhattam azonban ilyen egyszerűen, mert elevenen tartotta Zoltán a témát s a kötekedő részeket módján követelődzött, hogy beszéljek a dologról én is.

Összezártam a számat, némán és tagadóan ráztam a fejemet, és végül felhagyott Zoltán a noszogatással, – a maga erejéből próbált megélni, a maga módján terítette a Pinczési-sztorit.

151.

Kihajoltam a páholyból és olyan koncentrált mohósággal pásztáztam a lenti világot, akárha tudnám, hogy ott van, amit keresek.

–Szabad ezt? – kérdeztem, és már nyúltam a távcsőért, s mikorra engedélyt adhatott volna a bácsi, már el is vettem a térdéről.

Újra a páholy peremének dőltem, és vizslattam a lenti világot, hátat fordítva a fentinek.

Képzetelemben ott könyökölt mellettem Kamondy Tóth László író és irodalmi szerkesztő barátom, csendesen ingatta a fejét és azt mondta: „Most csak tükör által homályosan látsz, de ha a mennycsatornába érkezel, akkor majd mindent színéről-színre...”

Zakoltak bennem a szavak és úgy emlékeztem, hogy Pál apostolt idézte talán, vagy Marxot, aki szerint nem a valóságot látod, ha nézed, hanem csak visszatükrözött képét.

Nagy tanítóim sorában Mesterházi Lajos azzal tette le a garast, hogy kijelentette: nincs közös valóság! Mindenki csak a saját, szubjektív valóságát éli meg!

Gyanakodtam, hogy a forrást illetően Király István professzorra kell figyelni, ha szóba hozzuk a vakfoltokat, amelyek léte maga az emberi észlelés alapvonása. Legfőbb jellemzőjük pedig ezeknek a vakfoltoknak éppen észrevétlenségük.

Picike büszkeség dagasztott, amiért ilyen sokféle okosság ragadt rám jövés-menésem során, de rögtön társult hozzá az a keserűség, hogy mindösszesen is kevesek az engem kínzó, rettenetes nyavalya eliminálásához.

Rejtegetni próbáltam, de mostanáig nem csitult bennem a háborgás az engem ért galád, mélyen sértő és megalázó esemény bekövetkezte nyomán.

Arról a gyalázatosságról beszélek, amit fentebb már jeleztem pár szóban, s ami ma éjjel, a páholyba érkezésem utáni percekben történt.

A kölcsönös bemutatkozás, apró semmitmondás szakaszában voltunk s én beszámoltam bulgáriai utazásomról. Nos, akkor Zoltán barátom közbevetette, hogy ő is rengeteget beszélhetne Bulgáriáról, és pedig bizonyos Barabás Tibor könyve nyomán, amely könyvet kötelezően kellett olvasnia egyik bebörtönzése során.

Talán csak befelé, de mélyen elpirultam akkor, ugyanis Barabás bácsit személyesen ismertem, és nem tudtam hová tenni azt aényt, hogy az általa gyártott irodalmat kötelezően a rabok nyakába varrták. Korábban soha nem is hallottam börtönbéli olvastatási szokásról, és azt sem tudtam, hogy ezt kitüntetésként, jutalomként kaphatja valaki, avagy fincoltatásként, plusz büntetésként, – szóval kínos volt számomra bármilyen további beszéd róla.

Zoltán barátom azonban még valamit hozzátoldott börtönbéli élményeihez.

A kis toldalék szerint az én könyvemet is elolvasta anna a börtönkönyvtárban, ámbar az nem szerepelt a kötelező olvasmányok listáján.

Volt, vagy nem volt a listán, ott volt a börtönben, és ennek a bejelentése pokolra küldött engem!

Mindazok övezetében, akik napi rendszerességgel találkoztak velem, akikkel szót váltottunk, véleményt formáltunk, elképzelhetetlen volt, hogy ilyen ügybe keveredhettem.

Keringtek természetesen bíráló, megszóló vélekedések rólam is, mint mindenkiről, akadtak, akik ezért-azért nem szerettek, de azt senki nem hitte volna el, hogy az én könyveimet szocialista börtönökben reklámozzák.

Ha bármely írótársamról terjedt volna korábban efféle, atombombát robbantottam volna rá.

Ismert voltam úgy is, mint aki másoknál nagyszájúbban bírálhatja a rendszert, vagy a rendszer valamely ismert reprezentánsát, ami kockázattal is járt, de én felváltam annak a hitében, hogy mindenkinek imponálok vele.

Alkatomhoz tartozott a buzgalom, hogy azokkal is megszerettessem magam, akiket én nem szerettem.

Bókoltam ott is, ahol büntetni lett volna kedvem.

Nagyon cifra pszichológiai elemző munka árán talán kimutatható lett volna, hogy ilyen irányú törekvésem az önvédelem része volt, és talán az idegeimbe szervült félelem tette, hogy fenegyereket próbáltam olykor játszani, amit aztán a környezetem egy része el is fogadott.

Önképem szerint – és másoktól hallottak szerint is – jóval magasabban kellene állnom a közéleti ranglétrán, de éppen attól vagyok hiteles káder, hogy nem nyomulok, hanem bírálok, és leleplezem az elvtelen karrierizmust.

Mindenesetre, ha bírálgattak fentről, s ha vissza kellett utasítanom, és azt meg is tettem, akkor mindig nőttem a tanúkká lettek szemében, és a magaméban is.

Jól elvoltam hát a világgal és magammal.

Éppen ezért sértett minden, ami ezt az állapotot megzavarta.

Tuli Jóska, akivel kollegák és jó barátok voltunk a Szabad Föld-nél, azt vágta fejemhez egyszer, hogy megfigyelése szerint gyáva alkat vagyok. Az volt a riposztom, hogy rangjára emelve a félelem is lehet becsülendő. Gondoljon például arra, aki az Istent féli, az vajon nem lehet tiszteletre méltó? Ezzel szemben, aki az Istentől sem fél, az lehet akár gonosztevő, meg bandita.

Azzal metszette el szavaimat Jóska, hogy hiszen ateista vagyok, miért hozakodok elő Istennel? Mire azt mondtam, hogy akkor beszéljünk a villámcsapástól való félelemről, vagy a szereteteink sorsában bekövetkező bármilyen rossz fordulat okozta félelemről. Avagy arról a félelemről általában, ami az ismeretlentől van. Ez is a nemes félelmek fajtájából való s még arra is késztet bennünket, hogy a megismerés fáradalmaival győzzük le az ismeretlentől való aggodalmainkat.

Ezért gyürkőzzünk neki például a marxista tanoknak!

Jóskán kívül másokat is biztattam erre, noha én igencsak részleges tudással rendelkeztem a vonatkozó tudnivalók tekintetében. Azzal védtem pozícióm, hogy szocializmus dolgában én azt is hiszem, amit nem tudok, és ez a hit szilárdabb építővé tesz, mintha írott szövegeket magolnék.

Voltak tehát szavaim a magam védelmére, de Zoltán börtönt idéző bejelentése után padlóra kerültem.

Még arra is gondoltam kínomban, hogy bizonyára meghökkentette Zoltán a bácsikát is. Azért fixíroz annyira, hogy tömbösebben, szilánkosabban informálódjon rólam. Talán éppen rám célzott azzal a megjegyzésével, hogy vannak, akik csak ráfeksznek a sors hátára és azután mit nekik Hekuba!

Ámbár, miért foglalkoztatná őt az én személyem?

Talán annyira sem akadt fenn az információ, mint az illatos pincérnő, aki a mulató bejáratától vezetett fel ide, a páholyba, s itt együtt időzött velünk néhány izgatónan izgalmas percig. Barátom ölébe fészkelődött, és ebből a viselkedéséből menten kitűnt számomra, hogy Zoltán az alkalmi bakja. Ábrándos szemjátékával azonban számomra is engedélyezte a hölgyike, hogy feltételes reményekben ringassam magamat.

Főképpen Zoltán inkorrekt közlésének vétele után mozgathatta meg képzeletét egy olyan ember, aki könyveket ír, amiket azután börtönlakókkal olvastatnak.

Meg is nézett magának. Egymásra bámultunk, és közben az a giccses vízióm támadt, hogy dübörgő, síri csend ölel körül. Erről meg az a minap hallott gigantikus valami jutott eszembe, hogy a geometria szerint üresség az, amit nem foglal el semmi.

Hangosan is előadtam ezt az utóbbit, és olyan fogadtatása lett, akárha jó viccet sütöttem volna el.

A hölgyike felemelte mutatóujját, és óraingát utánozva mozgatta, miközben pajzán mosollyal közölte, hogy őt sem lehet elfoglalni, mert foglalt.

Ezen is mindenki nevetett, kivéve engem, aki inkább vicsorogtam.

Azóta is zakatolt az agyam. Úgy éreztem, szikladarabok hullnak a fejemre, testem minden darabjára. Mintha arra ítélték volna, hogy megköveznek, és most végre is hajtják.

Zoltán hozta volna az ítéletet? Vagy csak végrehajtotta? Avagy csupán beszámolt róla, hogy volt ilyen ítélet, és azt végre is hajtották?

Igen, az ő szerepe hozzátétőleg a báméskodóé, aki elfecsegi a titkot, amit kilesett.

Minthogy azonban hátrányosan érintett a „titok” –, nem adhattam neki menlevelet, hanem őreá is vetítettem valamennyit a haragomból.

152.

Az éjszakai mulatóhely távolabbi terepeire összpontosítva, mindinkább a délutáni eseményeket láttam képzeletemben újra fel-felvillanni. S annyira közel jöttek a képzelt emlékképek, hogy már hangokat is hallottam. „Az Áron vagyok, kérem, az Áron” – mondta a külsőleg inkább csúnya, de amúgy nyájas, nagyon magas bácsika. Homályos emlékezetem szerint abban a szolgálati munkakörében láthattam néhányszor, amelyben belihgett a Móricz körtéri kocsmába, ahol már alig állott a lábán a leittasodott Zoltán, a szép szóke fiú, és voltak, akik mentőért kiabáltak. Megjelent a sovány, ko-

pasz, és vörös fejű Áron, hosszú csontkarjaiba ölelte Zoltánt és eltűnt vele valamerre, akár ördög a zsákmányával.

Voltak, akik látták, hogy vedlett kis teherautóba dugta.

„Ördögsekérbe” – mondták.

Bőbeszédű volt ez az Áron a délutáni, okmányszerző sétánk során, főként, miután sikeresen intézve dolgunkat, megkaptuk a Belgrádban érvényes tartózkodási engedélyünket, és eljöttünk a rendőrségről. Amikor pedig felfogta, hogy Zoltán úrfi társasági tartozéka vagyok, lehunyta a szemét és mosolygott, akár egy álmódó csecsemő.

Olyan szerkezetű mondatai voltak, amelyekből arra következtettem, hogy terzinákban beszél, amint az ilyen versbeszéd lehetőségéről felvilágosított egyszer Kamondy Tóth László barátom, a nagyon művelt budapesti író és szerkesztő.

Nem teljesen értettem a magyarázatát, de alkalmanként hivatkoztam rá.

Azt pedig végképpen nem tudom, hogy a terzinák mellett jambusokban is beszélt-e Áron bácsi. Mindenesetre, ahogyan a tenger a partot mossa, annak a ritmusában lendítette mondanivalója előterébe mindazt, ami Zoltán úrfival valaha történt, történik, vagy történni fog. És mindezt a szeretet, a tisztelet, vagy akár hódolat érzésével telítődött hangon, kissé meggömbülten, és a jó kutya tekintetéből áradó odaadást sugallva tette.

Ennek ellenére megesett, hogy az imádattal emlegetett ifjú füléig jutott a mondanivaló, amit aztán az a maga módján: zenélő regiszterben refúzált.

„Befejezte?”

„Nem volt elég?”

„Ezt meg honnan veszi?”

„Ahogy azt a magaszőrűek hiszik!”

A dorgálást kövöző szünet után újra nekilendült Áron bácsi, és tereferélt velem.

Külön felkaptam a fejem, amikor azt fejtegette, hogy sok az olyan magyar most Belgrádban, aki politikai ellenérzései okán kívánna távozni a hazájából. Ő ezt is megérti, meg azt is, aki egyszerűen a jobb anyagi lét reményében törekszik úgynevezett kapitálista országba.

Tetszett az á betűje.

Az is tetszett, hogy nem lehet haragudni a hazájukat anyagi okok miatt elhagyókra, hiszen a bibliabeli Ézsau is eladta elsőszülöttségi jogát egy tál lencséért, de azt nem szokás firtatni, mekkora éhség vitte rá?

Előadta, hogy ők most Kanadába készülnek Zoltán úrfival. Ottani földbirtokos, távoli rokon látja vendégül Zoltánt, az biztosítja jövőjét is, lehetővé teszi, hogy folytassa orvosi tanulmányait.

Ő, tehát Áron bácsi viszont, semmit nem kér, ellenben erdészeti szakemberként minden erejét beleadva dolgozik majd Zoltán úrfi kanadai jóttevőjének hasznára.

„Úgy lesz, mint a szocializmusban, ha tetszik érteni, mire gondolok” – mondta.

Leginkább felkeltette érdeklődésemet, amikor előadta, hogy tizenhétre szaporodott a Jugoszláviában felállított magyar menekülttáborok száma.

Ezek egyikében lennék most, ha nem ragaszkodtam volna belgrádi maradásomhoz.

S ezek egyikéből hozta ki Zoltánt Áron bácsi.

„Kijött Zoltán úrfi, és még ma kezében lesz a kanadai vízuma is, ami nekem tegnap óta megvan.”

Ebbe a közlendőbe is belehallgatott a velünk baktató Zoltán, és ezt követően kiabálta:

„Kanadai vízuma van! Hát van neki, mert lett neki! De ki kérdezte?”

153.

Eltűnt az utcakép a Majestic mulatóból, visszatértem lélekben és szellemiekben a páholyba. Ámde, mintha az utcai atmoszféra övezetében is megmaradtam volna, és az ottani dialógusokhoz kapcsolódnék, úgy szóltam Zoltánhoz:

– Nem szép tőled, hogy gorombán beszélsz Áron bácsival.

Támogatást keresve lestem a jelenlévő, másik bácsikára, aki némán és felvont szemöldökkel szemlélte az eseményeket. Kutató szeméből azt olvastam ki, még mindig minket figyel, mert rólunk jutott eszébe az imént, hogy vannak, akik csak ráülnek a sors hátára és nem törődnek semmivel!

Most felélénkült.

– Az Áron kérem az a pompás férfiú, aki nem ismer mást, csak parancsot és végrehajtást. Right man in the right place! Minden oké vele! Ritkán fordul elő, hogy ennyire megfelelő ember kerüljön a megfelelő helyre! Megérdemli a kanadai pihenőt a magyarországi megpróbáltatások után. – A cipőjére esett, és elkomorodva mondta: – Áronhoz kapcsolódva még, fontos, hogy amikor a tisztségeket kiosztják, tudni kell: kinek, mi lesz a dolga. Mert amennyiben hatalom is társul a tisztséghez, annak a határát nem lehet tudni! Ha sok a kormányos, felmegy a hajó a hegyre. Mert ott vannak, ugye, az állásfoglalásoktól mentes tények! Ezerkilencszázötvennégyben tizenhárom ezer a bebörtönzött, rá egy évre harminchétezer a rab. Iszonyú mértékű növekedés! Right after the bell, pontosan a csengő után, amikor kinyíltak a börtönök és kiszabadult Áron is, társaival együtt fegyvert fogott. Nem az úgynevezett szocializmus irányzatai harcolnak tehát most Pesten egymás ellen. Vagy nemcsak azok.

Zoltán közbe kiáltott:

– Egy fővel feltétlenül több volt Magyarországon a bebörtönzöttek száma, mint ahogyan statisztikákban rögzítették, és a te számodra is hozzáférhetővé tették. – Hoszszú karját kinyújtotta felém: – Ő volt a plusz egy fő!

Fel is ugrott, és lelkesülten újságolta bácsikájának:

–Együtt voltunk rabok, ha nem is egy helyen! Ezt még nem is mondtam neked! Mindkettőnknek volt kötelező olvasmánya! Add elő, add elő a magad olvasmányát. Én is elmondtam az előbb az enyémet!

Féktelenkedése közben csókot is nyomott a fejem búbjára. Nyilván hevítette az alkohol, de azt is elfogadtam, hogy őszintén örül a váratlanul megtalált emléknek, ami egybekapcsolt bennünket valamikor, a múltban is.

– Ugyan! – legyintettem, – Zoltán megint pontatlanul emlékszik!
– Megparancsolták, hogy büntetésként elolvass bizonyos könyvet? Igen, vagy nem?

– Nem ugyanarról beszélünk – próbáltam kimagyarázkodni. – Nem ott, és nem akkor.

– Hanem hol, és mikor? – csapott rám a kérdésével ezúttal a nagybácsi.

Már együtt volt a fejemben a rövidre fogható magyarázat, amit neki szántam, de Zoltán lerombolta kedvezőnek kínálgató helyzetemet. Magasba fúrta mutatóujját is, hogy külön külsőséggel nyomatékosítsa mondanivalóját.

– Bírálni merészelte Sztálint! – kiáltotta. – Naná, hogy lecsaptak rá!

A bácsi most úgy kezdte babrálni zakóm egyik gombját, mint én babráltam Zoltán gombjait hajdanán, és ettől az emlékezéstől majdnem felnyerítettem. Időben sikerült azonban fékezni magam, és megérdemelt figyelemmel fordultam az előadóhoz.

– Ami engem illet, irtózom az úgynevezett lecsapásoktól, meg az erőszak, vagy a türelmetlenség minden formájától és megnyilvánulásától. Soha, semmiféle célt nem ér el, soha, semmit nem akadályoz meg! Ugyanakkor megmondom magának – tartotta rajtam a tekintetét, – hogy van egy másik állítás, amit hasonlóképpen magaménak vallok minden betűjéig. Ez pedig az, hogy az elmélet egy népben mindig csak annyira valósul meg, amennyire a nép szükségleteit valósítja meg. Ezért nem sikerült szocialista világot építeni Magyarországon.

– Sztálint bírálta! – ismételte Zoltán.. – Mi lehet ennél égbekiáltóbb vétek?

– Az imént Marxot idéztem – eresztett jókora tokát a bácsi. – Az se kutya! Sőt! – változott derűsre az arca, és csippentett a bal szemével. – Emelem a tétet, és még egy Marxot mondok, ami szerint minden ember arra spekulál, hogy új szükségletet teremtsen a másik embernek. Jó, mi?

154.

Azt követően, hogy a katonai behívóm parancsa ezerkilencszázötvenben felrendelt Pinczési társaságából a Budapesten létrehozott Néphadsereg című újság szerkesztőségébe, minden más lett körülöttem.

Kezdetől fogva jól beváltottam a várakozásokat a külpolitikai rovatban, ahová beosztottak.

Tervezték a szerkesztőség vezetői, hogy külpolitikai rovatvezetőt csinálnak belőlem.

Három hónapos időre átvezényeltek a Szabad Néphez, tehát a Párt központi lapjához, a külpolitikai rovatba, hogy tanuljak bele a szakmába.

Az idegen helyen mozgó ember tétovaságával szerénykedtem eleinte, és később is így viselkedtem. Tudtam, hogy akik ott dolgoznak, nem csupán idősebbek, általánosan műveltebbek nálam, továbbá jártasabbak a szakmában, de a pártélet ranglétráján is jóval magasabban állnak, noha külsőségekből ezt nem láthattam.

Nem kifejezetten szakmai okosodást, de amúgy maradandó élményt jelentett számomra, hogy a folyosókon járva-keelve újságokból, filmhíradókból ismert országos

vezetők némelyikét láthattam feltűnni. Több alkalommal is megbámulhattam például a Párt főideológusának, Révai Józsefnek mindig rosszkedvű arcát.

Hozzá hasonlóan rosszkedvű, vagy jobb azt mondani, hogy gondterhelt volt a rovatvezető is. Kende Péternek hívták, és a Párt kedvenceként is emlegették. Évekkel később az úgynevezett reformkommunisták egyik jeles képviselőjeként lett ismertté, másfajta körökben is.

Egyszer az a pedagógiai ötlete támadt, hogy következő héten én értékeljem a külpolitikai rovatot úgy, ahogyan előzőleg a többiektől láttam-hallottam.

Roppant gonddal készültem.

Az én hetemen az volt egyik belső vezércikk címe, hogy „Az európai békéért”.

Na, ennek nekimentem. Úgy okoskodtam, hogy a békéért folyó harcnak nem lehet külön célja pusztán az európai béke. Elvi tévedés ezt állítani! Mi van akkor az Európán kívüli világgal? Ott lehetnek háborúk?

Sűrű lett a csend a rovatot alkotó tizenkét ember feje körül.

A rovatvezető lecsusszant a székéből és gyors léptekkel jöszmékelni kezdett. Közben valami dallamot fütyült.

Máskor is tanúja voltam ennek a szokásának, ami távolról sem jelentette, hogy nem figyel, mert időnként közbeszólt. Arra nem láttam példát, hogy vele vitába szállt valaki.

Vasatlan, nyűtt nadrágban, bő pulóverben volt, a lábán ormótlan, rosszul befűzött bakancs.

Az ablakig ment, ott megállott, hosszan kifelé nézett, majd anélkül, hogy hátrafordult volna, azt kérdezte:

„Tudod te, kitől származik az a megfogalmazás, hogy európai béke?”

Azt feleltem, hogy nem tudom, de akárkitől származik, helytelen.

Otthagytá az ablakot, felém lépkedett párat, szétterpesztette a lábait, és szinte suttogetta:

„Ezt a meghatározást Sztálin elvtárs használta először.”

Megborzongtam, féltem, de magamban azt ismétелgettem, hogy valami igazságom azért nekem is van...

Hangosan azt mondtam:

„Ezt nem tudtam.”

A továbbiakban a szokásos módon zajlott a heti értekezlet, csak a végén szólt rám, hogy maradjak. Marasztalta a Révész nevezetű párttitkárt is, és azt a közös döntést hozták, hogy cselekedni kell ideológiai fejlődésem céljából.

Hosszan magyarázta Révész, hogy korunk valamennyi elméleti kérdésében Sztálin elvtárs a meghatározó, és amit mond, azt nemhogy bírálni tilos, hanem a bírálat lehetőségére gondolnunk is ideológiai hiba. Egyedüli feladatunk, hogy a megértésére törekedjünk.

Javaslatára szerint ne is kezdjek rögtön Sztálint olvasni, hanem Kalinyin elvtársnak az ifjúságról írott munkáit olvassam előbb kötelező érvénnyel, és beszámolási köte-

lezettséggel, s ilyen módon majd feltehetőleg közelebb jutok a sztálini gondolatok megértéséhez.

Három évvel későbben összefutottam az utcán Révésszel, és kölcsönösen örvendeztünk egymásnak. Faggatott hogylétem felől, és megvallottam, hogy megcsömöröttem a hadseregtől, menekülni akarok, de nem engednek.

Előadta, hogy ő meg aktívabb akart lenni a munkahelyén, mint korábban volt, fészkelődött, és együtt mozdulva néhány kollegájával, bírálni kezdte az országban, meg a nemzetközi életben mutatkozó, hibás állapotokat. Ezt követően, rövid úton kirúgták a Szabad Nép-től. Tiltakozott az eljárás ellen, de csak azzal a megfigyeléssel gazdagodott, hogy ha egy önkény felett nincsen másik, akkor azt az önkényt törvénytelennek nevezik.

(folytatása következik)

